

ПРИКАЗКА ЗА ТРАКИЯ

*Преразказана от Тодор Марков,
внук на Тодор Марков Хаджиколев
от село Лъджакьой Дедеагачко*

Защо приказка? Защото всичко, за което искам да разкажа, бях слушал още като невръстно дете, разказвано ми под формата на приказка. Тя се повтаряше десетки, дали не и стотици пъти. Причината за това беше голямата носталгия, която всеки един тракиец изпитваше към родния край и тя не го напускаше до последния му земен дъх. Така беше и с моя дядо Тодор Марков Хаджиколев от село Лъджакьой, Дедеагачко, който почина в Хасково на 19.07.1974 година на 84-годишна възраст.

Човек, докато е жив, не може да забрави най-красивото място на света – родното, и много му се иска да разказва за това на децата и най-вече на внуците си. Всеки път приказката задължително започваше с думите: „Тодоре, на мене си кладен, Тодоре !” Явно фактът, че нося неговото име, с нещо много силно ме задължаваше, но тогава бях твърде малък, за да проумея какво точно съм длъжен. Много по-късно почувствах дълбоко в сърцето си какво означава да бъдеш потомък на тези велики страдалци, гордо да носиш тяхното име и стриктно да следваш техния пример.

„Много рано - започваше приказката - в една мъглива есенна утрин, майка ми Еленка ми поливаше от стомната вода на двора, за да измия очите си. Случайно погледнах към портата и какво да видя... По пътя пред нашата къща в колона по един вървяха бързо, почти подтичваха, някакви страшни хора с дълги коси и големи черни бради. Над главите им стърчаха дулата на пушки. През раменете им бяха преметнати патрондаши. Майка ми разбра какво съм видял и тихо ми прошепна: - Не се плаши, Тодоре, това са комитите ! Те не са лоши хора.

По-късно научих, че нощем комитите отсядали в къщите на верни ятаци, а денем потъвали в гората-закрилница, където били неуловими за турските орди, които ги търсели под дърво и камък. Та нали за същото се пееше и в Капитан Петковата песен: „...по денем вода носене, по нощем ризи перане, юнашки глави миене.”

До 1824 година в село Лъджакьой българско население не е имало. Тук живеел много богат турски бей, в чийто чифлик работели

като овчари много българи от Капитан Петковото родно село Доганхисар. Работели през лятото българските овчари, а през зимата се връщали при семействата си. Идвали на работа и овчари от селата Дервент, Еникьой, Чамерен. Хубавата земя и тучните пасища привличали като магнит българите, и когато през 1824 година получили разрешение от бея, бързо построили къщи една до друга, поради страх от турски нападения. Така се появила българската махала в Лъджакьой.

„В нашето село имаше две махали - българска и турска. В българската имаше черква „Св. св. Константин и Елена“, а в турската - джамия. Реката разделяше двете махали на селото. Хората се разбираха помежду си.” Тези думи често повтаряше дядо, който между другото говореше добре турски и гръцки език. По гръцки държал изпит в Дедеагач, преди да получи майсторско свидетелство за обушар. Такъв бил законът. За да получи майсторско свидетелство, калфата трябвало да докаже, че освен занаята е овладял и много добре езика на майстора, при когото се е учил.

Идваше ред дядо да разказва, родил се на село, а станало така, че усвоил занаята и през целия си живот работил като майстор-обушар. За тогавашното време един чисто градски занаят. Това беше много дълъг разказ и задължително започваше от село Райково (днешния квартал на Смолян), откъдето бил родом баща му Марко Хаджиколев. Хората в Райково нямали сигурно препитание и затова лятно време масово слизали на гурбет в Беломорието. Едно лято Марко с група райковци се пазарили за дюлгери в село Лъджакьой. Тук срещнал мома, която никой досега не бил поискал за жена, макар че била имотна. Причината - била саката още от дете. Като малка майка ѝ я носила на гърба си, но тя се изпуснала от врата ѝ, политнала назад и много лошо навехнала кръста си. От този момент се движела трудно, с помощта на пръчка, която в горния си край не била заоблена и поради тази причина на дясната ѝ длан се била образувала дълбока вдлъбнатина.

Марко се поблазил от имота ѝ и я поискал за жена. Приели го за зет. Родили се двете им деца: дядо Тодор и по-малката му сестра Руса, която по-късно станала съпруга на Кирил Парапанов и имали двама синове: Тодор и Димитър Парапанови. Така прадыдо ми Марко станал лъджакьойски зет, но не му било писано да живее дълго в това село. Причината била, че жените на двамата братя на баба Елена се уплашили, че сега вместо на две, ще трябва да делят имота на три и ще получат по-малко наследство. Замислили пъклен план,

платили на хора, които хванали дядо Марко и жестоко го пребили с тояги. Няколко дни бил принуден да лежи завит в пресни овчи кожи. Успял да се спаси, но в момента, в който почувствал, че може да се движи, напуснал селото и кракът му повече никога не стъпил там.

След известно време баба Елена получила от него писмо, но по-неже била неграмотна, а и такава била традицията по онова време, отишла при селския поп, хем да ѝ прочете писмото, хем да я посъветва как да постъпи. В писмото пишело, че ако иска да му бъде жена, нека да дойде в Райково. Съветът на попа бил да си остане на имота, защото братята ѝ все пак ще ѝ дават колкото за един хляб. В противен случай мъжът ѝ за кратко време щял да изпие парите, които ѝ се полагат от нейния дял от имота, и след това и тя, и двете ѝ деца щели да бъдат обречени на вечна мизерия, защото не била в състояние да работи и да изхранва рожбите си, а Марко бил пройдоха. Баба Елена послушала попа и дядо Тодор повече никога не виждал баща си, а той пък много скоро отишъл в град Ксанти, оженил се за гъркиня, от която имал шест деца. Въпросните деца в периода около 1944 година се преселили в Пловдив и били тютюноработници. Когато дошли в България, потърсили контакт с дядо Тодор, но той отказал да се срещне с тях. Известният български художник -график Марко Хаджиколев (илюстрирал книги на популярни български писатели) е внук на прадядо ми Марко и племенник на дядо ми Тодор.

Тодор трябвало да живее като кръгъл сирак, тъй като баба Елена не можела да работи и разчитала единствено на подаянията на братята си, които били незначителни, поради алчността на снахите. Мизерията и недоимъкът принудили баба Елена да даде сина си чирак, та да може да заработва поне своята прехрана. В селото обаче имало само тежка селскостопанска работа, която не била за възрастна на дядо ми. Посъветвали я да го заведе в Дедеагач, където да му потърси по-лека градска работа. Дала го за чирак на един консул. Работата му бил, малко преди обяд да отива до градската гостилница и в специални съдове да взима обяда за семейството на консула. Невръстното дете отначало се справяло със задачата си, но постепенно се затъжило за майка си и за село.

Един ден на градския площад срещнал хора от Лъджакьой, заприказвал се с тях, започнал да разпитва какво прави майка му, какво ново има в селото и не усетил как времето за обяд отлетяло. Когато се сетил закъде е тръгнал, хукнал към гостилницата, но гостилничарят му казал, че друг човек е дошъл и е взел храната. Върнал се при жената на консула, която му ударила една-две плесници и му казала

да си върви на село. Баба Елена се принудила да го пазари при овчар, където задачата му била да подкарва стъргата (когато се доят, овцете се затварят в тясно място, откъдето през малка вратичка една по една влизат при овчарите, които с лявата си ръка ги улавят за задния крак, а с дясната бързо ги издояват в големи бакъри. Последните се пълнят догоре бързо, поради многобройните стада, с топло и много вкусно мляко, върху което плува пенлив каймак). Пил съм паничка топло овче мляко, което овчарите дават на децата, помагачи и подкарващи стъргата им. Още не мога да забравя вълшебния му вкус.

Много се натъжавала баба Елена, когато гледала как още преди да се съмне невръстният ѝ син трябва да става и да хуква към саите, за да изпълнява задължението си. И така един ден отново го завела в Дедеагач, където успяла да го пазари за чирак при майстор-обущар, по народност грък. Дядо Тодор след няколко години сам станал майстор, но едва след като пред комисия доказал, че е усвоил както занаята, така и езика на учителя си.

Интересен факт от бита на тракийските бежанци е този, че болшинството от тях са родени на първи януари, двадесети февруари, тридесети март, защото поради липса на документи сами са декларирали рождените си дати в общината. Говореше се, че с цел пенсионни или други някакви облаги някои от тях умишлено са съобщавали неверни данни. Дядо ми Тодор също сам бил определил рождената си дата, но се аргументирал със следния разказ: „Когато отидох на училището, учителят ни показва едно нещо, окачено на стената, и ни каза, че това е календар. На него пишеше 1900 година.” По силата на този спомен определяше рождената си дата като 20.02.1890 година.

По време на двете балкански войни (1912-1913 г.) дядо Тодор е български войник. До Хюрриета (1908 г.) тракийските българи не са служели в турската армия. Мнозина от тях се записали като опълченци по време на Балканската война. След края на Междусъюзническата война го демобилизирали в град София, но му съобщили, че родното Лъджакьой не е вече в пределите на България и хората от неговото село се намират в Хасково. Това име чувал за първи път и затова попитал как може да стигне до там. Казали му да се качи на трена и да слезе на гара Раковски, там щели да го упътят. Така и направил.

На гарата в Раковски пет-шест каруцари-кираджии викали с цяло гърло: „За Хасково, за Хасково!” Приближил се до един каруцар и го попитал за колко пари ще го откара до Хасково, отговорил му, че за 15 км ще му вземе петдесет стотинки. Дядо решил да си

спести тези пари и да върви пеш, но силите му стигнали до подножието на Караямач. Тогава помахал на една каруца, дал петдесетте стотинки и така стигнал до Хасково. Тук бежанците от Тракия били насядали по тротоарите на главната улица, която започвала от часовниковата кула (но не днешната) и продължавала в посока на днешните ресторанти „Хасково”, ”Орфей” и „Рибката”. Около тях бил стоварен багажът им, който успели да донесат на гръб от Тракия. Намерил дядо тракийските бежанци, но хората от Лъджакьой не били сред тях, а се намирали в днешното село Горски извор (Куручешме). Когато отишъл в Горски извор, последвала нова изненада. Оказало се, че майка му Елена и сестра му Руса не са тръгнали за България. Тогава попитал за годеницата си Мата - дъщеря на свещеника Костадин Стоев Севлиев и Злата Попкостова. Разгеле, те били там, но възникнал нов проблем - дрехите на войника трябвало да се изпарят в топла вода против въшките, а нямало с какво да го облекат, докато изсъхнат. Наложило се да го покрият гол под едно одеяло и така да чака, докато изсъхнат. Накрая отново облякъл войнишките си дрехи и едва тогава го пуснали до годеницата му Мата. От този момент нататък не се отделял от семейството на попа, защото знаел, че покрай него няма никога да остане гладен. Не след дълго попът му купил шевна машина, на която да шие саите за обувките, които правел.

На 8 октомври 1913 година нашата войска навлиза в Западна Тракия, за да възстанови там българската власт. Прогонените с огън и меч бежанци побързали да се завърнат по родните места. Започва мирен живот, но не за дълго. Дядовото семейство също се завръща в родното Лъджакьой. Много обичали лъджикьойци селото си. Землището му стигало чак до устието на река Марица, където в островите между отделните ръкави лятно време пускали на воля добитъка си. Разбира се, предварително го белязвали, за да могат наесен, когато го прибират в селото, да си го познаят. Много често прибирали повече добитък, отколкото са пуснали, защото имало и приплод.

На два километра от селото бликала минерална вода. Този факт предопределил името му – Лъджакьой (от турската дума каплъджа). Водата била топла и възсолена. В онова време край извора имало два гьола, в които дошлите да се лекуват от далечни места хора се потапяли с надежда да получат изцеление. По повод на минералния извор дядо разказваше: „Който пийнеше от тази вода, след пет-десет минути хващаше уркузините на гащите си и тичаше към околните храсти да се облекчава. Толкова силна беше водата!”

Решение да построят църква лъджакьойци взели още през 1827 година, но успели да я завършат през 1840-а. Изографисали я монаси от Атон. Първият български свещеник се казал поп Тодор. През 1894 година издигат много висока каменна камбанария към църквата. Жените от селото като мравки носели в престилките си пясък от реката. В изграждането на камбанарията участвало цялото село - както с труд, така и с пари. Майстор зидар бил Петко Мъргов от същото село. В двора на църквата майстори от Горни броде, Серско, отлели църковната камбана, върху която били изобразени св. св. Константин и Елена. За отливането от българските къщи били събрани много медни и бронзови звънци и няколко златни турски лири. Църковният празник бил на 21 май - Св.св. Константин и Елена. На този ден се провеждал селският събор, организирали се народни борби и се откривал сезонът на минералните бани.

През 1909 година в Лъджакьой живеели над хиляда българи. Това са били минимум сто семейства. След 1925-а в селото имало само четиридесет семейства, които през 1944 година също се изселили в България. В селото останали да живеят само няколко българи, които имали смесени бракове с гърци.

Красиво и богато село било Лъджакьой. Гърдите на лъджакьойки били обкичени с по два-три реда златни пендари. Много от тези пендари успели да пренесат в България и благодарение на тях в първите години успявали постепенно да стъпят на краката си. Купували къщи и дюкяни, захващали се с някаква търговия.

Характерни за селото били фамилии като Гюзелджеви, Мъргови, Кандилови, Забунови, Парапанови, Севлиеви, Дукови, Сакарови, Делидимови, Деликостадинови, Карастаматеви и т.н. Най-популярните женски имена били: Мата, Злата, Елена, Руса, Калина, Ирина, Комня, Киряка, Кера, Каля. При мъжките имена най-често срещани били: Стою, Стоян, Стамат, Добри, Маври, Курти, Калоян, Кирил, Тодор, Димитър, Костадин, Манол. По повод на характерните за тракийците имена дядо Тодор никога не пропускаше възможността да разкаже приказката за онази майка, която цял ден викала подир много палавото си дете: „Ми бре, Куртъю, ми бре майци! Ка река двечера на татка ти да та стори по една рапта.” „Тодоре,Тодоре, през живота си колкото съм видял, каквото съм преживял, да имаше някой да пише, а аз да разказвам, небето да беше хартия, морето да беше от мастило, пак нямаше да стигнат.” Последната сентенция дядо ми бил чул от една стара жена по време на военнопленничеството си в Сърбия.

За патилата си през време на Първата световна война говореше най-често и с най-голям патос. Та нали това са годините на неговата младост, най-хубавите години в човешкия живот, а той е принуден тъкмо в тези години да преживее най-големите трудности и изпитания. Д-р Кирил Бакърджиев и Мария Бакърджиева в книгата си „Доганхисар-Градец: По чужди земи и брегове” са поместили спомени на дядо Тодор именно за този период от живота му. Тези спомени и аз съм слушал многократно, но по-разхвърляни и раздробени, затова ще ги предам, както са в книгата на Бакърджиеви: „Прибрах се след Междусъюзническата война в село и почнах общарския си занаят. Мина време и през 1914 година ме взеха на временно обучение в 40^{ти} полк в Дедеагач. След три месеца ме освободиха, но през 1915 г. се обяви войната и ме взеха пак войник в същия полк. Приказваше се, че ще ни водят на Битолския фронт. При тази вест много мобилизирани избягаха. Имаше много доганхисарци, а от Тахтаджик видях Димитър Дангов. Отидохме до град Фере пеша и се качихме на влак в свински вагони. Преди потеглянето вратите заключиха и запечатаха, за да не могат на гарите да слизат войници, защото близките им бяха известени и щяха да ги чакат. Имаше много чакащи в Свиленград, Харманли и Каяджик (Димитровград). Чувахме като минавахме през гарите зловещото викане на жените и ударите по вагоните от хвърлените камъни. Като минавахме през Сърбия, по линията работеха жени-сръбкини и викаха: - Вие избихте нашите мъже с куршуми, но и ние няма да простим.

Слязохме в Градско. Оттука пеша минахме през Бабуна планина и Маркови град. Артилерийските гърмежи вече се чуваха. Пристигнахме на фронта надвечер и почнахме да се катерим по височините и позициите, а офицерите ни ругаеха. Качихме се на Чиган и Каймакчалан. С пристигането се хвърлихме в атака и изтласкахме сърбите от предните позиции. Но те се изтеглиха на втора позиция и оттам непрекъзнато стреляха с оръдия и картечници. Сражението продължи през целия ден. Опитахме да се изтеглим, но офицерите стоят зад нас с насочени пистолети: – Още сега пристигнахте и ще предадете фронта. Помня при мене имаше един момък от село Голям Дервент - Тодоран Димитров. Офицерите ни подканяха за атака, но никой не стана. Аз се надигнах и рекох : - Няма ли офицер, който да ни поведе? Върху шията ми изплющя камшик. А Тодоран рече: - Легни бре, Тодоре, ки те утрепат!

Падна много народ, съмна се. Сърбите стрелят непрекъзнато. Ние се случихме до една канара, която ни предпазваше. Но сърбите

приближиха и извикаха: - Предайте се, братя българи, ще бацаме бомба. Имахме един подофицер, еврейче, казваме му : - Ще се предаваме ли? - Това си е ваша работа. Свършиха ни патроните. А от продължителната стрелба затворите на пушките загряха и засякоха. Четири-пет души решихме да се предадем.

Минахме през сръбските окопи, само картечниците им стреляха. Слязохме в едно дере. Наоколо само ранени българи и сърби. Един български войник, ранен, вика: - Моля ви се, братя, не ме оставяйте! Сложихме го на едно платнище и го взехме. Носихме го известно време, а той непрекъснато пиши. На едно място го сложихме на земята, изморихме се и му казахме : - Сърбите ще те приберат.

Слязохме долу на река Черна. А още докато бяхме на канарата сърбите бяха наблизно, падна един снаряд, пръсна се и изби много хора, наблизно рани един сърбин в ръката и крака: - Братко, превържи ме! Превързах го. След това сложи главата си на скута ми и така си умря. А върху гърба ми падна един камък при експлозията, поболя ме, но бях радостен, че останах само с това. От брега на река Черна сърбите ни закараха в щаба на сръбската дивизия. Бяхме около шестнадесет души. Тука видях пленници, които не бяха яли петшест дни. Като колежа овце за щаба на дивизията, касапите хвърляха шкембетата, пленниците ги вземаха и ядяха в сурово състояние. На другия ден докараха хиляда и сто пленници българи, но само на офицерите дадоха по малко хляб, а на войниците - нищо. Аз имах в раницата си сухари, завивах си главата вечер с платнището и ядях като мишка. Така изкарах няколко дни.

След това една кавалерийска част ни заведе в Крушовград, после ни закараха на Острово - Островското и Петринското езеро. В езерото имаше джамия. Тука ни сортираха. Които бяха със здрави дрехи, формираха ги в чети и ги оставяха да работят, а по-слабите и окъсаните изпратиха в Солун. Аз останах тука и работих петшест месеца по пътищата. По едно време ни направиха списъци по професия. Аз се записах обушар. Започнах занаята още с четиринадесет души, бяхме в село Баница, Леринско. Имаше и петнадесет шивачи. Тука останахме деветнадесет месеца. Момите идваха и правеха хора край нашия лагер и пееха български песни. Обичаха ни много, симпатизираха ни.

Работехме в щаба на полка. През 1917 г., на третия ден на Великден, двама наши другари решиха да избягат, бяхме в една землянка. Но имаше и палатки до нея. Първият от вратата беше бай Петър Вражилски, габровлия, модерен шивач, шиеше дрехи на офицерши-

те, вторият бях аз, третият Димитър Говедаров от Казанлък, правеше четки, по-нататък се нареждаха другите. На третия ден на Великден 1917 г. двамата се нагласили да избягат. Стъмни се, запалиха лампите. Часовите бяха сърби-опълченци. Имаше един Атанас Мечков от Пловдив, изглежда е бил посветен в бягството, подмами часовия да влезе в палатката, като му каза: - Ела бе, чичо, сега е Божич, ела да прием по едно кафе. И часовият, будалата, влезе вътре. Тогава другарите вдигнаха раниците си и казаха: - Другари, ние заминаваме. А аз казах: - Мене къде оставяте? – Ако искаш, ела с нас. Но ние сме си приготвили всичко: хляб, восък, смокини. Пък аз нямам нищо. Останах си. Но цяла нощ не можах да заспя. Другите ми даваха кураж. Имаше един бай Миню Бинев от Стара Загора, съветваше ме какво да кажа при разпита сутринта. Но какво можех да измисля, когато единият ми беше от едната страна, а другият от другата. Имахме си дежурен в землянката. По едно време му казах: - Виж какво, иди и кажи на дежурния : - Господин нарядник, изпратих четирима души в гората за дърва, двамата си дойдоха, а двама не си дойдоха. Отиде той и му каза, а сърбинът рече: - Каква беля ми докарахте. Беше много добър човек, погледна местата на избягалите и се обърна към мене: - Ами ти, момче, не ги ли видя, когато станаха? Аз свих рамене. Излезе той навънка и часовите почнаха да се карат. Едните викаха: - През твое време са избягали, а другите: - През твое време. Ние се спотайвахме, а един от часовите беше убиец. След кавгата дойде при мене и ми каза: - Аз съм убил двама, и тебе ще убия! От тебе искам само едно - да ми кажеш в кой час са избягали, а пък ние ще си направим сметка през чие време са избягали. - Можете всичко да направите с мене, но аз не знам нищо. Той ме остави. Дойде сутринта ординарецът на следователя и вика само мене и старшия на часовите. Дойде старшията и ми рече да идем до селото. То се намираще на разстояния половин час.

По пътя старшията ми каза: - Като те пита следователят, кажи му, че съм дошъл посреднощ с лампа да ви проверя, пък той не беше дошъл. - Пък ти какво ще кажеш за себе си, това си е твоя работа. Пристигнахме. Влезе при следователя. Какво са говорили, не знам. След известно време излезе и влязох аз. – Добър ден. – Добър ден, ми отговори следователят на чист български език. Записа ми сведенията по име, презиме, фамилия и други данни, после ми каза: - Е, Тодоре, прати ли сведение в България за тези другари, които избягаха? - Как ще изпратя, аз нямам хабер за тяхното бягство. - Как да нямаш хабер? Ти си бил първият им приятел. Леглото ти е било

между тях. - Вярно е, че бях между тях, но аз съм от новите земи, а те на нас не гледат с добро око и не си казват тайните. Аз гледам по някакъв начин да го отклоня в друга насока. Обаче ме разпитваше кротко и без насилие. Оттук ме подхване, оттам ме подхвърли, гледа да ме хване някак. - Не може, Тодоре, ти да не знаеш за бягството им. - Ако знаех за бягството им, и аз бих избягал с тях, но не знаех, Бога ми. Той тогава като че ли повярва, че нищо не зная и ме освободи. Обаче преди да изляза му казах: - Ще Ви моля, ако е възможно да ме върнете в ротата. - Защо? - Защото има един войник от караула, който дойде и ме заплаши, че е убил двама българи пленници, ще убие и мене. Аз имам майка и близки хора, не ми се умира толкова млад. Ще си намери повод да ме застреля, а след това ще каже, че съм искал да бягам. - Слушай, следобяд ще дойдат на разпит часовете, ще дойдеш и ти, и ще гледаш, когато влезе този същият, и ти ще влезеш без да те каня, и ще кажеш пред него как те е заплашил. Искаше да направи очна ставка.

Върнахме се със старшията в землянката, обядвахме. Следобяд часовете заминаха при следователя и аз заминах с тях. Когато влезе този, който ми се заканваше, и аз влязох с него. Следователят ме погледна, уж че ме вижда за първи път и ми каза: - Кажи, момче! - Негова милост, като сочех войника, тази сутрин ме извика и ме заплаши с убийство. Не е ли язък за моята младост. И мен ме очакват баща, майка, братя и сестри. Моля ти се, ти ми си баща и майка. Следователят се обърна към войника. - Защо си му казал така? - Не съм му казал! - отрече. - На кого да вярвам? - рече следователят. - Мене ще вярваш, каза войникът, аз съм сърбин, а той е българин. - Така ли, скочи от стола следователят, - ти, защото си сърбин, на тебе да вярвам, а той, защото е българин, на него да не вярвам. Законът, както съди войника, така съди и пленника. - Щом на мене не вярваш, вземи ми пушката и я дай на българина. Извика старшията на караула и му каза като сочеше мене: - Този младеж няма да го изкарваш вън от лагера. Може, ако нареди само крал Петър. По такъв начин се спасих от заканите на сърбина.

Като обуцари имахме възможност да правим частни услуги на жените на офицерите, пък и на хора от селото, срещу което ни даваха някой лев, та си бяхме посъбрали пари. След бягството на двамата другари парите ни прибраха при ковчезника на лагера, но постепенно на части, уж че ни трябва за дребни покупки, си ги прибрахме. След десетина-петнадесет дни началството улови сръбските войници на игра на комар и този, който ме заплашваше с убийство, го пре-

местиха другаде. Аз се успокоих.

Как е убил двамата български войници пленници? Преди да дойде този същият при нас, бил в някаква част в Чеган охрана на пленнически лагер. Дали му един ден петима пленници да отиде в гората и докара дърва за кухнята. Единият от пленниците оставя накрая на гората, двамата влизат с брадви в гората, почват да сечат, двамата останали при него. Той пък вечерта бил часови, легнал и заспал. Но по едно време шумът от брадвите не се чувал. Пленниците, които били при него, го събудили и му казали, че не се чува звук от брадвите и може би са избягали. Взел двамата пленници и влязъл в гората да ги търси. А от тях нямало и следа. Тогава сърбинът насочил пушката срещу пленниците, убива единия, а другия ранява в ръката. Последният почва да бяга и идва при пленника, който бил при конете. Пита ранения каква е работата. А раненият пленник казва, че двамата дървари са избягали и че сърбинът иска да го убие, другият вече е убит. В това време се появява сърбинът, стреля върху ранения пленник и го убива. На другия пленник поднася пушката и го заставя да я целуне под клетва, че няма никъде да разправа за станалото, а да каже, когато го питат, че четиримата пленници са направили опит да избягат, двамата избягали, но двамата застрелял. И за да маскират работата, вместо в два часа следобяд, върнали се с конете и дървата към осем часа вечерта.

Началникът на лагера го запитал: - Ерукия, камо ти хората? С петима отиде, с един се връщаш? - Майку им бугарску! Взеха да бягат, двама застрелях, двама избягаха. - Е, па добре си направил, казал началникът. - Така ли е, обърнал се към живия пленник. - Така е, рекъл той. Не може да каже друго, ще го застреля. На другия ден лекарска комисия установява, че убийството не е извършено при бягство. Но българският пленник дава показания, че са бягали, и комисията не могла да направи друго заключение. За наказание го изпращат в нашия лагер.

След аферата с бягството на двамата другари и след успешното приключване на следствието животът в лагера си продължи. Имаше един бай Коста Кандиларя от Хасково, който даваше предложение да избием часовите някоя вечер и да избягаме. Аз и другите се възпротивявахме на това предложение. Как да убием стари невинни хора! Та те едва ходеха. Когато отивахме за дърва, качвахме ги на конете. Пък и имаше опасност, ако ни уловят, направо да ни разстрелят. Така карахме, докато се разби напълно фронтът, вдигнаха ни от Бабуна планина, та през Скопие - в град Велес. Когато дойдохме тук,

срещнахме се с български пленници, които се предали на албанския фронт. Те ни поканиха да се присъединим към тях, та заедно да бягаме в България. Но аз не се съгласих. Те отидоха в Солун и после оттам се прибраха в родината. Пък аз отдавна не бях получавал писмо от вкъщи. Най-после получих картичка от годеницата си и ми пишеше, че майка умряла. Стана ми тежко и реших да бягам. Щях да избягам от Куманово, но другарите ме разкандардисаха, че в България в момента имало революция, че ще ги поставя в тежко положение. Аз почнах да извъртам и да казвам, че нямам такова намерение.

На другия ден потеглихме за Враня. Пристигнахме тука надвечер към шест часа. От балконите сръбските почнаха да ни сипват топла вода и пепел върху главите: - Искате Морава, Охридското и Преспанското езеро, но няма, под наше крило ще бъдете. Отношението им беше враждебно, а в Македония хората ни имаха като братя. Определиха едни постройките за работилниците и ние почнахме да метем и чистим. Минаха стари жени и моми. Сръбските войници, които ни охраняваха, ги питаха: - Как прекарахте войната с брачата българи? (Враня е бил български през войната и нашите го отстъпиха). А една стара жена каза: - С думи не мога да ви разправа, небето да е книга, морето да е мастило, да пиша, да пиша... и плаче, сълзите текат от очите й. А часовият тогава вдигна приклада и почна да замахва върху нас: - Майка ви бугарска. Вие сте батардисали Сърбия... А моят другар от Батак се възпротиви и каза: - Нямах право да ме биеш и псуваш, аз съм българин. - Чакай - му казах - ще те убият. По-късно му разказах плана си, че ще искам да бягам. Той се съгласи да дойде с мене.

Продоволствието беше лошо. Даваха ни само по 300 грама хляб дневно. Кой тиква донесе, кой царевица намери и варим. До нас дойде слух, че щели да ни освободят, когато се подпише обоевропейски мир. Решихме да бягаме. Старшията ни беше македонче от Солун. Казваше се Перикли Козарев. Той не работеше. Купил един килограм фасул и една манерка ракия. Бяхме 7-8 души, но в момента останахме само трима. Постелихме платнището да ядем, а Перикли ни покани да прием. Ракията беше силна и мен ми се замая главата. А още когато пристигнахме, сръбските войници ни посочиха едни балкани и казаха: - Гледате ли онези балкани, през 1915 година българите оттам удариха. Това ни ориентира в каква посока да бягаме.

След като пийнахме и ядохме, другарят ми от Батак си стегна раницата. Беше тъмно. Аз му направих знак с ръката, че е време да се измъкваме. Излязох уж да изтъря платнището и се отдалечих към

една чешма, след мене тръгна и батакчанинът. Тръгнахме по улиците на Враня, движение нямаше. Само от време на време ще се мерне някой човек. Беше ясна звездна нощ. Месецът грееше като ден. Излязохме на брега на река Морава. Трябваше да я минем. Може би имаше мост, но ние нямахме кураж да излезем на него, тъй като можеше да има часови. Вървахме известно време и на едно разлято място се съблякохме и навлязохме във водата да преминем на срещуположния бряг. Иван беше две години по-малък от мене, но беше едър мъж. Държахме се за ръце. Водата ни хвана до кръста. Беше около Димитровден 1918 година. Излязохме на брега и поехме пряко без път към тези балкани, които сърбите наричаха Троемея - мястото, където се събирали до Балканската война сръбската, българската и турската граница. Пътувахме цяла нощ. Селата заобикаляхме. На разсъване спряхме в една гъста букова гора. Спряхме да починем с намерение, когато изгрее слънцето да поспим на някоя поляна. Седнах аз, а Иван сложи главата си на скута ми и се отпусна да спи. Аз му казах да не заспива, че ще простине, а той ми каза : - Страшно съм изморен!

Съмна се напълно. Станахме и тръгнахме по една стръмнина. По едно време Иван ме дръпна за ръката. Спря се и ми посочи две жени. Спрях се и аз. Жените ни бяха видели, стояха на място и ни гледаха. Наблизо имаше къщичка. Почудихме се какво да правим. Решихме, че е най-добре да не ги подминем и тръгнахме към тях: - Добър ден! - Добър ден! - Откъде сте? - От кумановските села, казах аз. Бяхме в България, карахме кола. Избягахме. - Че как така от България? - България е на тази страна, а вие идвате от другата страна. Жените ни повярваха. Но в това време дойде един възрастен мъж. - Добър ден! - Добър ден! - Почна да ни разпитва. Ние повторихме същата версия, както при жените. Но той рече : - Не сте вие от кумановските села. На мен не минават такива извъртания. Аз съм стар комита. Пък ние решихме да го убием, ако се противи и да продължим. Но се отказахме от този план и казах на дядото: - Дядо, ние сме чисти българи. Бяхме пленници при сърбите и бягаме. В тази гора ти си ни баща, ти си ни майка, ще те помолим да ни помогнеш да заминем за България. - Много добре, момчета. - Потупа ни по гърба. - Седнете! - Как да седнем, ние трябва да пътуваме. - Седнете, аз ще ви направя добрина и на тоя, и на она свят да ме помните. Ние в сръбско оставаме, но сръбин досега не сме видели. Моят син е пленник в България, в град Пазарджик. Изкара и ни показа пощенски картички от сина си. - Донеси, булка, ракия, обърна се той към по-възрастната жена. Тя била жена на сина му, а другата беше мома и дъщеря. Пи от

ракията и каза: - Пия най-напред аз, та да не помислите, че мога да ви отровя. Бъдете спокойни. Пихме и ядохме.

Дядото взе Иван и отидоха да докарат една шейна снопи. А аз и дъщерята отидохме на харамана да превяваме овършани снопи жито. Момата ми разправи, че били много далече от града и живеели като диви. Така ли било и при нас? Казах й, че и при нас има хора, които живеят по балкана като тях. Върнаха се след време дядото и Иван. Дядото разпореда да се приберем в къщичката. Тя беше от две стаи и салонче, а на отсрещния хълм се виждаше друга къщичка. Такова гостоприемство през целия ми живот не ми е оказвано, макар и да съм бил калтата, кум де. Беше обед. - Тука идваха по реквизиция българчета, но не ни правеха лошо - заразправя дядото. - Ще ви направя такова добро, та дано си дойде и синът ми. Имахме малко хляб в моето платнище и казах на Иван да го изкара. - Не, каза дядото, на вас ще ви трябва хляб. Ще ядете от моя хляб. Дойде булката, донесе леген и бърдуче с вода. Поля ни и си измихме ръцете. След това ни поднесе кърпа, избърсахме се. Седнахме край една малка синия на малки столчета. Имаше гювеч, месо с картофи, сирене, топъл хляб на подница. Ядем само ние тримата, булката и момата ни обслужваха. Аз направих бележка да седнат да се хранят с нас, а той със строг глас каза: - Има време, и те ще ядат. Нахранихме се, вдигнаха синията. Пак донесоха вода и се измихме. И пак дядото ни повлече на хармана на работа. Нас ни учудваше това, а дядото като виждаше смущението ни казваше: - Бъдете спокойни, момчета.

Слънцето се навали към залез над балканите. Дядото седна и си потегна цървулите. Жените ни сложиха в торбите хляб, варени картофи, сирене и други неща за ядене. Донесоха и адреса на сина, да можем да го потърсим в България. Но ние после не можахме да направим нищо. Сбогувахме се с жените, дядото тръгна пред нас, ние след него. Минавахме през самотни къщички, излизаха десетдванадесет годишни момчета и питаха дядото: - Дядо, къде караш ови люде? - Карам ги да им покажа пътя за Куманово. А ние се усмихвахме вътрешно с Иван. Вървахме, вървахме и докара ни дядото до един висок хребет, а насреща една грамада камъни. Посочи ни ги и рече: - Гледате ли онези камъни? Там едно време беше границата между България и Турция. И понеже беше граница, наблизко няма колиби и хора. Там беше Троемедия. Помолехме дядото да ни заведе там. Рече: - Не, от тука нататък ще вървите сами. Сбогувахме се. Тръгнахме. Беше нощ, но ние бяхме млади и сякаш имахме криле. Дядото ни беше предупредил, че когато стигнем до едно село, за

което ни беше дал описание, да се пазим извънредно много. Минем ли селото, опасностите намаляват. Каза ни също, че до тях достигнали приказки, че колкото момчета българчета пленници попаднали в това село, сърбите ги убивали.

Вървахме дълго време по хребета и почнахме да се спускаме по един дол. Виждахме в ниското тук-таме редки къщички. Беше на разсъмване. На стотина крачки пред една къщичка видяхме баба, може би беше излязла по нужда. Нямахме кураж да идем при бабата, само ѝ извикахме: - Ела, бабо, како се зове ваше село? Тя мълчи, дума не отрони, но ние продължавахме да вървим. Минаха няколко минути и чухме глас след нас: - Елате, бе, овде, какие люде сте? Що тражите? Ние още повече ускорихме крачките. Пък беше едно стръмно дере, по задник се просурнахме надолу. Беше студено, но ризите ни бяха в пот. Пийнахме малко вода в реката и се покатерихме по срещуположния склон. Видяхме три-четири коня с хлопатари да пасат на една поляна. Опитахме се да си хванем по един кон, но напразно.

По-нататък се натъкнахме на една кошара. Излезе овчарчето, минахме встрани от него и го питаме: - Бугарска граница близо ли е? То сякаш онемя. Подминахме и попаднахме на едно пътно трасе, личеше, че скоро е правено. Тръгнахме по него и навлязохме в едни големи балкани. Излязохме на един връх. Бяхме капнали от умора. Спряхме се. Намъкнахме папрат и легнахме. Когато се събудихме, беше се съмнало. Мислехме, че вече сме в България. Стъкнахме огън, ядохме хляб и се постоплихме. След това се спуснахме по един склон и стигнахме до четири-пет къщички. Излезе един стар македонец и го попитахме къде сме. Той ни каза, че са Струмишки окръг и остават в Сърбия, но сърби още не са видели.

Посочи ни къде се намира границата. Един хребет нещо на половин километър. Тръгнахме. Минахме доста път. По едно време гледаме насреща ни идва един старец с една кола дърва. Не ни видя. Ние се скрихме и както се скрихме, извикахме: - Къде се намираме? - Какви хора сте? - отговори той. Ние излязохме и му казахме какви сме. Били сме от Босилеградско. Той ни посочи: - От тази страна е България, а от тази - Сърбия. Оказа се, че сме в България. Каза ни да тръгнем с него. Стигнахме в селото. Като научиха хората, че сме пленници, дойдоха жени и почнаха да питат за мъжете си. Носеха ни кой хляб, кой ябълки. Тука научихме, че Фердинанд не бил вече на престола, а Борис. Поисках някакви цървули, защото краката ми бяха подбити, но ми казаха, че през селото минал някакъв Коста

Бичански и обрал всичко. Тръгнахме по-нататък. Селото мисля, че беше Долна или Горна ливада. Отбихме се в една ябълкова градина и ядохме много хубави ябълки. Заспали сме. По едно време някой ни буди. Отворихме очи и гледаме над нас се надвесили четирима мъже, а настрани четири коня. - Къде отивате, какви сте? Казахме им. Те отивали на пазар в Кюстендил. Тръгнахме с тях, но не можехме да вървим - краката ни бяха подбити. Хората забелязаха това и ни качиха на конете. Дойдохме в Кюстендил. Заведоха ни в една бакалница, а бакалинът ни поведе в една плевня със сено. Така спяхме, сякаш сме били на баня.

Утринта отидохме на гарата. Войски, ранени, връщат се обратно. Качихме се на влака. Стигнахме в София. Никой не ни попита за билет. В София по това време беше голяма скъпотия. Иван предложи да останем няколко дена да я разгледаме. Аз му казах, че когато забогатеем, тогава ще дойдем. Качихме се на влака. Иван слезе в Пазарджик, а аз в Пловдив. Отидох на подкрепителния пункт, сипаха ми чай. Когато вкусих - чиста водичка. Излях го и се прибрах във вагона, някой ми вика. Обърнах се - Димитър Дангов от село Тахтаджик. А него, след като избягал, го хванали и изпратили на фронта в Македония. През цялото време пасъл военни овце и едновременно бил мандраджия. Отидох при него, а той ми посочи в раницата едно тулумче сирене. С него заедно продължихме и слязохме в град Фере. Тука като ни видя един нашенец, започна да се кръсти. Каза ми, че къщи ме знаят за умрял. Видя ме и старият Стаю Керतिकев, зет му Митрю беше войник, казах му, че Митрю е жив и здрав, но пленник. Човекът извади и ми даде десет лева. Отидохме с Димитър в бръснарницата, та се обръснахме. Оттука си потеглихме за Лъджакьой.

Във вторник срещу сряда излязохме от Враня, в неделя си бях в село. Пристигнах на мегдана. Посрещнаха ме близките, а Тодор Шокаров, с него бяхме баджанаци, беше също на фронта. Когато ни плениха, той си дошъл в отпуската и казал : - Тодора убиха, месата му парче по парче събирахме и го погребяхме. Майка ми си мъкнела косите и тайно ми правела помен. Раздавала на каракачаните, като казвала, че нейното момче е убито и главено за поповата мома.

Когато пристигнах в село, спрях се най-напред в бакалницата. Дадох ми стол да седна и да разправам за фронта. Дойде сестра ми Руса и ме закичи с китка. Отидох си къщи, но къщата гола. Искам да се жена. Бабата не дава - нямам съм пари. Почнах да работя занаята, а след това се ожених. Родих ми се момче. Кръстихме го Коста. През май 1920 година дойде дума, че гърците ще идват. Събрахме



Семейството на Тодор Марков Хаджиколев /седналият вляво/ през 1951 г. в гр. Хасково

се около дванадесет семейства: дядо поп, бирникът на общината и други. Дойдохме с добитъка си в България през Ивайловград. Жените и децата с влак от град Фере. На ден на Кирил и Методий минахме през село Ефрем. Най-напред отседнахме в Симеоновград.“ Така завършва спомените си дядо Тодор, разказани пред д-р Кирил Бакърджиев.

След като семейството за втори път се преселило в България, поп Коста първо се цанил за свещеник в Нова Надежда, Хасковско. На следващата година успял да се премести в село Жълти бряг, където попувал до края на живота си - 12.02.1929 година. Погребан е в тамошните гробища. Година преди смъртта си купил от един турчин къща в град Хасково на улица „Акбунар” в квартал „Къръмджилъка”.

Семействата на попа и на дядо Тодор се настанили да живеят в сградата на бившата гранична заграда в центъра на село Царева поляна, съседно на Жълти бряг. В тази сграда на 14.06.1923 година се родил вторият му син - баща ми Никола. Тъй като били ябанджии (чужденци), по онова време местните селяни ги наричали презрително маджури, нямало кой да помогне на родилката. Наложило се дядо Тодор сам да ѝ асистира по време на раждането. Родната майка

на баба ми Мата се страхувала да влезе в стаята и едва след като чула, че детето изплакало, открехнала леко вратата и подала на дядо торбичка със сол. В онова време задължително осолявали новородените, за да не миришат, когато пораснат.

Заговорило се, че в Станимака настаяват бежанци от Тракия в изоставени от гърци къщи, които пък се изселвали в Гърция. Ето защо един ден дядо Тодор взел жена си Мата и двете си деца Коста и Никола (трябва да е било през 1924 година, защото Никола едва бил проходил) и заминал за там. Действително го настанили в старинна станимашка каменна къща, под която имало дълбока винарска изба. В нея се слизало по многобройни широки около половин метър каменни стъпала без парапет. Баща ми, който едва ходел, веднъж се търкулил по тези стъпала и оттогава му останал белег на лицето между брадичката и долната устна. Въпросното мазе било голям дерт на дядо, защото не виждал за какво може да го използва. Решил в него да угодява прасе. Това прасе толкова „много пораснало“, че дядо, който беше дребен човек, успял да го вземе на ръце и да го изнесе по тесните каменни стъпала на двора. Там го заколили.

В Асеновград през 1928 година се родил третият му син Димитър. По същото време дядо чул, че свекър му е купил къща в Хасково и решил да отиде там да живее. Наел една каруца, на която се качили баба Мата с няколкомесечно бебе на ръце, по-големите две деца - Коста и Никола, дядо и цялата покъщнина. Потеглили за Хасково. Когато пристигнали до въпросната къща, съседът, на когото бил оставен ключът (защото баба Злата и дядо поп продължавали да си живеят в село Царева поляна), им съобщил, че е получил телеграма да не ги пуска в къщата. Баба Злата искала да я запази за сина си и се страхувала, че ако зетят Тодор влезе в тази къща, повече няма да може да го извади оттам.

При тази ситуация семейството се принудило да търси квартира в град Хасково. Намерили такава в най-старата турска махала на града - карето, което се затваря от днешните улици „Лебеда“, „Ибър“, „Цар Калоян“ и „Стефан Стамболов“. Мястото на днешния парк „Лебеда“ се наричало Сир пазар. Там, освен че се провеждал хайван пазарът, спирали за пренощуване и камилските кервани, които играели ролята на днешните тирове. Сутрин след керваните оставало голямо количество оборска тор. Общински служители смятали тора и го оставяли да угнива, събран на големи правоъгълни купчини.

В тази квартира семейството живяло четири-пет години. Баща ми бил вече девет-десет годишен. Възраст, на която тогавашните

деца са предимно на улицата в нескончаеми игри със своите връстници. Трагедия настъпвала в зимните месеци, когато имало сняг и лед, а децата нямали обувки на краката си. Било крайно неприятно да стъпват боси по замръзналата земя. Загова децата се събирали върху купчините с оборска тор на Сир пазар. Заравяли краката си до коленете в торта, от която излизала много приятна топлина. В това положение оставали дълги часове, като, за да не скучаят, си говорели безкрайни детски фантазии, които много им се искало да се сбъднат. Покрай това баща ми беше научил турски, говореше го толкова добре, че понякога пред хора, които не го познават, си позволяваше на шега да се представя с турско име.

Въпросната квартира била наполовина вкопана в земята. Две малки парчета стъкла без рамки били направо замазани с глина в дуварите и играели ролята на прозорци. Подът също бил замазан с глина. В стаята живеели пет човека. По някое време купили желязно легло. Всички искали да спят на него и понеже не ги побиращо, се наредили напречно по дължината му.

През 1931 година хасковски строителен предприемач закупил най-вероятно от братя Иробалиеви една люцернова градина от три-четири декара. В тази градина построил осем еднофамилни двуетажни къщи. Тези къщи се намирили срещу тютюневия склад „Единство”, който пък бил построен през 1923 година по инициатива на министър-председателя Александър Стамболийски със средства на селяните-тютюнопроизводители от околията. Казваха, че една година предали безплатно цялата си реколта от тютюн. Целта била да се построи тютюнев склад, където по-изгодно да продават продукцията си.

Тези къщи до една били продадени на тракийски бежанци, предимно от селата Доганхисар и Лъджакъой. Къщата на ъгъла на днешните улици „Драгоман” и „Доганхисар” купил дядо Тодор. Вероятно закупуването е ставало под формата на някакво изплащане, защото в следващите десетина години половината от собствениците, повечето тютюноработници, били принудени да препродадат къщите си и отново да заживеят на квартира.

През тридесетте години на миналия век в град Хасково е имало 13-15 тютюневи склада. Тракийските и македонските бежанци преобладаващо работели в тях. Складовете били собственост на братя Чалбурови, братя Вулеви, братя Джамбазови, братя Карадимови, Иван Кичев, Петър Падалов, Благой Георгиев, Асен Калцов.

Условията на труд в тези складове били много тежки. Мъжете

пренасяли на раменете си тежките до тридесет килограма тютюневи бали или пък балирали манипулирания (разделен на шест качества) вече тютюн. В специални сандъци, наречени тонги, най-напред поставяли конопените чулове, след което изсипвали тютюна, мачкали го с краката си, за да се пресова и накрая с хартиени върви връзвали готовата вече бала. Сега идвало ред тютюнът да ферментира. За целта балите се подреждали легнали по шест една върху друга и през няколко дни се препореждали отново, но така, че тази, която е била най-отдолу, сега да се окаже най-отгоре, тази, която е лежала на лявата си страна, сега да легне на дясната.

За да се създаде необходимият микроклимат за ферментация, тютюневите скадове се строели по строго определен начин. Представявали четириетажни сгради, като външните стени се изграждали до покрива от камък и имали много прозорци. Вътрешни стени нямало, а само колони подкрепяли огромните дървени подове, върху които на подходящи дървени скари се подреждали балите с тютюн. Един или два, предимно първите етажи, се заемали от жените тютюнороботнички, които извършвали същинската манипулация - лист по лист разделяли тютюна на шест качества (според цвета, целостта, едрината, наличието на мухъл и т.н.). Обработката била много трудоемка, но в замяна на това давала поминък на бежанците. Ето защо мнозина от тях останали да живеят за постоянно в Хасково. И до ден днешен в града има македонски и тракийски квартал.

Много от семействата на нашето микрокварталче от осем къщи на тракийски бежанци бяха също тютюнороботници. Бяха и много задружни, постоянно си гостуваха, особено старите баби, които не ходеха на работа. Винаги намираха повод да се съберат в някоя къща и естествено приказката им беше за Тракия. Много се впечатлявах, когато на някое дете са купили лимон или мандаринка, как старите баби веднага грабваха корите и започваха да ги потриват по черните си вълнени жилетки с цел да остане ароматът на цитрус. Тогава пое-маха дълбоко въздух и блажено въздишаха. Казваха, че им замири-свало на Тракия. Сълзите потичаха от очите им. Така се разтърваха с незабравимите родни места.

Душата на тези събирания била баба Калина. Тя била най-речо-вита и най-хубаво пеела, но аз нея не я помня. Запомнил съм сина й Кирил, снаха й Райкя, внуците Калина и Бойчо. Кирил и Райкя също се бяха пенсионирали като тютюнороботници. До края на живота си нямала собствена къща и живеела на квартира.

Къщата ни срещу тютюневия склад „Единство”, на ъгъла между

улиците „Драгоман” и „Доганхисар”, се намираше на не повече от двеста метра от къщата на д-р Кирил Бакърджиев на улица „Македония”. В тази къща живееше Доктора, както го наричаха всички от махалата, със съпругата си Калина, двете си деца Станислав и Мария и тъщата си. В съседство бяха къщите на колоритните доганхисарци Петко Ривов и Калоян Малаков. Станислав беше една година по-голям от мене, Мария пък - година по-малка. Като деца играехме в една и съща махала. По-късно бяхме съученици в училище „Отец Паисий”. И двамата бяха пълни отличници. Станислав пое по стъпките на баща си и стана ветеринарен лекар. А Мария записа френската гимназия в Стара Загора и след това завърши френска филология в София. За кратко беше учителка по френски език, но бързо я привлякоха към РИО- Хасково като инспектор по чуждоезиково обучение. Има голям принос за въвеждане на обучението по френски в хасковската езикова гимназия. Но най-значимото й дело, според мен, е това, че активно се включи и започна да сътрудничи на баща си в проучването и популяризирането на живота и борбите на тракийските българи и организираното тракийско движение, основно в родното Доганхисар и околията на Дедеагач. Днес тяхното дело продължават двете й дъщери.

Запомнил съм Доктора - висок, слаб, приведен, с прошарена от времето коса, как обикаля махалата с едно портативно японско касетофонче. Впечатляваха ме многото клавиши, които заемаха една цяла страна на касетофона. За времето си това беше най-добрата звукозаписваща техника. Та на този касетофон записваше разказите на вече възрастните участници в събитията, настъпили след злочестия за България Берлински конгрес от 13 юли 1878 година. Впоследствие тези спомени послужиха за основа на няколко книги, които с Мария успяха да издадат с цел да популяризират живота и делото на българите от Беломорска Тракия.

Много добре съм запомнил и една друга колоритна баба, родом от Доганхисар. Наричаха я Кера Кидичката. Роднините й живееха в Харманли и носеха фамилията Кидикови. От същия род е известният естраден певец Христо Кидиков. Баба Кера казваше, че и актрисата Пепа Николова била от техния род, но аз не съм сигурен в това. Съпругът й Стайко Ковачев, също родом от село Доганхисар, по професия бил мандраджия. В Тракия бил комита и получавал за това поборническа пенсия. Починал сравнително млад.

Баба Кера живееше със сина си, саяджията Митко, и дъщеря си Ирина в къща, която само жив плет отделяше от нашата. По-скоро

едно семейство бяха Кера и неомъжената ѝ дъщеря, която беше завършила гимназия и работеше като чиновничка. Да си чиновник в онези времена беше престижно. Ето защо баба Кера я гледаше като рохко яйце. Пазаруваше, готвеше и переше, а Ирина всяка седмица донасяше по една мрежа книги от градската библиотека. Както вече стана дума, главната задача на баба Кера беше да пазарува. Особено се вдъхновяваше, когато разбереше, че в кварталната бакалия са пуснали маслини. Това се случваше веднъж на два-три месеца. На всяка бакалия разтоварваха по едно двеста и петдесетлитрово буре с маслини в саламура. Хората от махалата веднага се скупчваха на опашка. Това беше дори нарицателно. Когато видеха някъде опашка за нещо, се шегуваха: - Какво става тука, да не би да са пуснали маслини?

Та в тези случаи първата работа на баба Кера беше да дойде у нас и да ни съобщи, че са пуснали маслини. Обикновено пращаха мен с нея, за да купя маслини и за нас. В тези случаи отивахме не в нашата бакалия, а бакалията „При бай Постол” - така се наричаше. Тя се намираще на ъгъла срещу кварталния парк на улица „Драгоман”. Беше доста далече от нас и в нея магазинер беше Апостол Христов Пейков от село Дервент („наше тракийче” - го наричаше баба Кера) и бяхме сигурни, че маслините за нас няма да свършат и няма да се върнем с празни ръце.

Искам да разкажа малко по-подробно за бакалиите – такива, каквито бяха в моето детство. Това бяха малки и не много добре осветени магазинчета с много характерна миризма - смесица от миризмите на всички стоки, които се продаваха вътре - от газ за горене и вакса за обувки до миризмата на черен пипер и други подправки. Задължително близо до магазинера беше изправен двесталитров цинкован варел с олио, над който стърчеше ръчна помпа. Продавачът с движение на изкусен фокусник пълнеше олиото в шишета, които носехме от вкъщи, с тази помпа. Зад него имаше няколко големи дървени сандъка с фасул, ориз, захар, брашно, сол и червен пипер. Тези стоки с метални заоблени лопатки пълнеше в хартиени кесии. В стъклена витрина пред клиентите имаше шпертплатово сандъче с ябълков мармалад, за по-заможните имаше шипков, тахан халва и много рядко нещо друго. Пак близо до продавача имаше отворено буре с краве сирене. Празните бурета магазинерите изнасяха пред магазина, за да печелят място. По тези бурета отдалече личеше къде има бакалски магазин. Не беше отшумяла напълно купонната система и асортиментът беше беден. Забравих за сапуните марка „Камба-

на” - за пране, и марка „Петел” - за миене. Тоалетен не се продаваше или поне никой не го купуваше. Имаше конфитюр в картонени кофички, подобни на днешните за сладолед, бонбони „Лукчета” и „Кръц-кръц”. Като споменах за бонбоните, не мога да не разкажа една случка.

Тогава пластмаса почти не бяхме виждали. Един ден в магазина на бай Апостол пуснали за първи път сини пластмасови мечета, напълнени с бонбони „Детска радост”. Капачката на бонбоните беше червена и оформена като шапка - бомбе на мечето. Струваха петдесет стотинки. Аз имах толкова ресто и си взех едно. До вкъщи не го отворих и не бях опитал бонбоните. Майка ми, като ме видя, че съм купил нещо, без да я питам, грабна дилафа от печката. Аз хукнах обратно към магазина. Като ме видя, магазинерът без да ме попита, ми върна стотинките. Явно видът ми е говорел за всичко. После години наред, когато станеше дума за тази бакалница, винаги си спомняхме за този случай и майка ми много съжаляваше, но тогава си помислила, че с въпросните петдесет стотинки ще се опропасти.

Месо и месни произведения в бакалниците не се продаваха, защото за хладилници не бяхме и чували. В онези години хладилник е имало може би единствено само в месокомбината. Месото се продаваше в градските хали. Там пък, освен месо, почти нищо друго не продаваха. Имаше само един щанд за мляко и хляб. Щандовете за месо бяха над петнадесет. На всеки щанд имаше магазинер - касапин, защото месото беше окачено на големи ченгели и клиентът посочваше откъде да му отрежат. Касапите до един бяха тракийци и бяха родом от село Доганхисар. Ето защо въпросната баба Кера и тук беше като у дома си. Касапите я познаваха и ѝ продаваха от най-вкусното месо. Задължително трябваше да е отрязано от ребрата на животното.

Основен поминък на хората в село Доганхисар било животновъдството, но за да бъдеш добър животновъд, трябвало преди всичко да си изкусен касапин. Когато си сам с животните в планината, често се случва някое животно да се нарани. За да не става „зян”, трябвало бързо да се разфасова и най-ценното да се свали в селото. Това обяснява страстта на доганхисарци към касаплъка. Моят баща, макар че е израснал в Хасково, можеше със завидна вещица да заколи и разфасова овца. Просто младите са усвоявали от по-възрастните си роднини техните умения.

Баба Кера се беше пенсионирила като тютюнорботничка в склада. За този период от живота си обичаше да разказва как са стач-

кували за по-високи надници: „- Когато Ташина Пашова влезеше в салона (така наричали етажа от тютюневия склад, където, насядали на дървени пейки, работничките в специални дървени сандъчета разделяли по качество тютюневите листа) и извикаше: - Работнички, вълн! – ние излизахме на двора, събувахме налъмните си и започвахме да тракаме с тях. Това беше стачката. Така тракахме, докато дойде Фазлъ чауш (така наричали най-страшния стражар на Хасково), който размахваше дълъг бич и работничките с писъци се разпръсваха от двора на склада. Стачката свършваше.”

Баба Кера била късметлийка. Пенсионира се и доживя до дълбока старост. Този късмет нямали мнозина от тютюноработниците, които поради лошите трудови условия и мизерния начин на живот били спохождани от жълтата гостенка – бич, много по-страшен от бича на Фазлъ чауш.

Тютюневият склад „Единство” беше постоянно пред очите ни, защото живеехме срещу него. Той се явяваше като постоянен декор на различни събития. През 1941 година го превърнали в казарма за немските войски, защото имал голям двор, където нареждали походните кухни. През 1944 година се настанили руснаците. Офицерите и сержантите разквартирували по околните къщи. При баба Кера настанили някой си сержант Саша, който много обичал да пие и да разказва невероятни случки с негово участие.

Дядо Тодор, баба Мата, баба Калина, Стоян Папазолу, баба Кера, стрико Стамат, Лъджакъой, Доганхисар, Капитан Петко, Дедеагач, Фере, Бяло море, Тракия – това са думите, които постоянно чувах в най-ранното си детство. За мен те бяха една вълшебна приказка, от която не всичко разбирах, но усещах като нещо родно, близко до сърцето, нещо, към което и самият аз принадлежа.